

تحلیلی بر علل و عوامل کاهش انگیزه و تأثیر آن بر افت تحصیلی دانش‌آموزان

محمد رضا طاهری^۱، فاطمه جلیلیان^۲

۱. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان پردیس رسول اکرم (ص)، اهواز، ایران.

۲. کارشناسی ارشد، روانشناسی تربیتی، دانشگاه پیام نور، واحد نطنز، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، دوره سوم، شماره بیست و چهارم، مهرماه ۱۳۹۷، صفحات ۷۰-۵۴

چکیده

نیروی انسانی و آموزش آن‌ها محور توسعه کشور در زمینه‌های مختلف به شمار می‌رود و انگیزه تحصیلی، موتور محرکه یادگیری در انسان است. برای ایجاد تغییر رفتار در فراگیران، باید به عوامل مرتبط با انگیزه و میزان تأثیر آن‌ها پی برد. در مقابل افت تحصیلی یکی از مشکلات عمده‌ی نظام‌های آموزشی در دنیای کنونی است و هر سال مقادیر زیادی از امکانات مالی و نیروهای انسانی، آموزشی و پرورشی به این معضل اختصاص می‌یابد. مطالعه‌ی حاضر که با روش مروری - کتابخانه‌ای انجام شده، درصدد است که ضمن بررسی علل و عواملی که می‌تواند درافت تحصیلی دانش‌آموزان مؤثر باشد، پیشنهادهایی را برای برانگیختن و حفظ توجه و علاقه به یادگیری در دانش‌آموزان مطرح کند.

واژگان کلیدی: انگیزه تحصیلی، افت تحصیلی، دانش‌آموزان.

مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، دوره سوم، شماره بیست و چهارم، مهرماه ۱۳۹۷

مقدمه

واقعیت مهم آن است که همه پیشرفت‌های شگفت‌انگیز انسان در دنیای امروز زاییده یادگیری است. انسان بیشتر توانایی‌های خود را از طریق یادگیری به دست می‌آورد. از طریق یادگیری، رشد فکری پیدا می‌کند و توانایی‌های ذهنی‌اش فعلیت می‌یابد. نیروی انسانی کارآمد، عمده‌ترین عامل در پیشرفت جوامع است و ثروتمندترین و پیشرفته‌ترین کشورها امروزه آن‌هایی هستند که نیروی انسانی لایق‌تر و کارآمدی دارند، لذا سرمایه‌گذاری جهت پرورش نیروی انسانی در دنیای کنونی از اولویت بالایی برخوردار است و همچنین بهره‌گیری بیشتر از نیروهای کارآمد مورد توجه بیشتر مسئولین جامعه است. نظام آموزش و پرورش هر کشور متناسب با شرایط اجتماعی، فرهنگ و ارزش‌های خود، اهداف و رسالت‌های متنوعی دارد و با تدارک امکانات و تخصیص منابع تلاش می‌کند، این اهداف را محقق کند. دانش‌آموزان در مسیر طرح‌ها، برنامه‌ها و اقدام‌های عملی گوناگون قرار می‌گیرند تا ضمن بروز استعدادها و بالقوه خود به تحقق این اهداف اجتماعی نیز کمک کنند. عوامل متعددی مانند معلمان متعهد، مدیران شایسته، امکانات و تجهیزات، برنامه درسی، محیط اجتماعی و دانش‌آموزان با انگیزه، خودتنظیم و مستقل در تحقق این سیاست‌ها نقش ایفا می‌کنند. در کنار عوامل گوناگون و روابط پیچیده بین آن‌ها، دانش‌آموزان می‌توانند با تلاش مستمر و با بهره‌گیری مؤثر از آن عوامل، امکان پرورش ظرفیت‌ها و قابلیت‌های خود را فراهم کنند.

یکی از عوامل مؤثر بر یادگیری در میان یادگیرندگان، انگیزه است (بیابان‌گرد، ۱۳۷۲). انگیزه تحصیلی از سویی به عنوان یکی از اهداف اساسی آموزش و پرورش تلقی می‌شود. آموزش و پرورش تلاش می‌کند به شیوه‌ها و تدابیر گوناگون انگیزه یادگیری، کنجکاوی و علم‌جویی را در دانش‌آموزان زنده نگه دارد. از سوی دیگر انگیزه تحصیلی وسیله‌ای برای کمک به یادگیری دروس مختلف، امکانی برای یادگیری مادام‌العمر و کسب مهارت‌های مورد نیاز شغلی و عمومی است (گامبرل، ۲۰۱۱).

انگیزه تحصیلی به مجموعه عوامل و تعاملات پیچیده بین آن‌ها بستگی دارد. در نظریه‌های مختلف به عواملی همچون انتظارات و آرزوهای فرد، نیاز فرد به پیشرفت، هدف‌های یادگیری، خودکارآمدی و ارزش‌های مورد انتظار دانش‌آموزان و نقش آن‌ها در انگیزش افراد تأکید شده است. در همین راستا یافته‌های پژوهشی نیز نقش و ارتباط انگیزه تحصیلی با متغیرهای مختلف مانند؛ ویژگی‌های شخصی دانش‌آموزان نظیر سن، جنسیت و مسئولیت‌پذیری؛ بافت کلاس درس همچون تکالیف آموزشی، نظام تنبیه و تشویق، شیوه‌های تدریس و رفتارهای معلم؛ فرآیندهای خودتنظیمی دانش‌آموزان مانند تنظیم شناخت، کنترل عواطف و رفتارها، مهارت‌های

فراشناختی و دست‌کاری زمینه‌های اجتماعی؛ فرآیندهای انگیزشی شامل باورهای کنترلی، ارزش‌ها، آمال، انتظارات و هیجانات افراد و نتایج نظیر گزینه‌های مختلف برای انتخاب، تلاش‌ها و اصرارهای مداوم را بررسی کرده‌اند (هارده، کراسون، دی بیکر و وایت، ۲۰۰۷؛ فن و والتر، ۲۰۱۴؛ ابسکرا و داوسن، ۲۰۱۵؛ عرفانی، ۱۳۹۶).

بندورا (۲۰۰۲) با تبیین انگیزه تحصیلی در بستر شناختی و فرهنگی - اجتماعی تلاش کرد علاوه بر ویژگی‌های فردی و آموزشی، به عوامل اجتماعی، بومی و موقعیتی در انگیزه تحصیلی تأکید کند. او انگیزش فرد را متأثر از باورهای خودکارآمدی، ادراک توانایی‌ها، باور به تلاش برای موفقیت، نحوه تعیین اهداف و چگونگی تحلیل و اجرای آن‌ها می‌داند. در کنار این عوامل تعاملات معلم با دانش‌آموزان، شیوه تدریس، کیفیت برنامه درسی، تکالیف آموزشی و شیوه‌های ارزشیابی در درون نظام آموزشی بر باورهای خودکارآمدی دانش‌آموزان، تصور از امکان تحقق اهداف، کیفیت تلاش و میزان اصرار بر فرآیند به نتیجه رسیدن آن‌ها تأثیر می‌گذارد و بدون تردید این عوامل تحت تأثیر مسائل وسیع و کلان اجتماعی نظیر ویژگی‌های فرهنگی، شرایط اجتماعی، اقتصادی و پشتیبانی‌های خانواده از تحصیل شکل می‌گیرند (شانگ، پیتیرچ و میس، ۲۰۰۸). به اعتقاد هاردی و لیسونن (۲۰۱۰) انگیزه تحصیلی افراد از عوامل گوناگون فردی، آموزشی و اجتماعی تأثیر می‌پذیرد. دسته‌ای از عوامل شامل ویژگی‌های فیزیکی، سن و استعدادها فرد است و دسته دیگر انتظارات و آرزوهای فرد برای کسب موفقیت است که هر فرد با توجه به ادراک خود از منابع و امکانات، ویژگی‌های فردی، شرایط و محدودیت‌ها، آن‌ها را شکل می‌دهد و دسته سوم درجه ارزشمندی این اهداف و انتظارات در نزد فرد است. دانش‌آموزان به هر میزان که به اهداف و انتظارات خود ارزش قائل شوند، به همان میزان برای تحقق آن‌ها تلاش می‌کنند که البته مبنای ارزش‌گذاری این اهداف ممکن است فردی یا اجتماعی باشد. بر مبنای این مفروضه، می‌توان عوامل مؤثر در انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان را بررسی و شناسایی کرد. دامنه عوامل شکل‌گیری، کاهش یا افزایش انگیزه تحصیلی به عوامل فردی محدود نمی‌شود؛ بلکه عوامل گوناگون آموزشی و اجتماعی و تراکنش آن‌ها با عوامل فردی نیز ممکن است، انگیزه‌های افراد را تحت تأثیر قرار دهد. برین، گلین و کیتلیسن (۲۰۱۱) و ونگ و اکلز (۲۰۱۲) با نقد روند و خط سیر پژوهش‌ها در حوزه انگیزه تحصیلی تأکید می‌کنند که در پژوهش‌های قبلی عمدتاً انگیزه تحصیلی با توجه به متغیرهای فردی و برخی رفتارهای معلم تحلیل و تبیین شده است؛ در صورتی‌که بافت اجتماعی و شرایط اقتصادی، ویژگی‌های شخصی و محیط آموزشی مدارس متوسطه در شکل‌گیری و تداوم انگیزه به‌صورت متعامل و درهم‌تنیده نقش ایفا می‌کنند.

مدارس متوسطه به‌عنوان یک نظام باز اجتماعی تحت تأثیر عوامل گوناگون و تحولات اجتماعی قرار می‌گیرند. عواملی مانند عدم توجه به شرایط اقتصادی و اجتماعی کشور، تمرکزگرایی، عدم مشارکت معلمان و دانش‌آموزان در برنامه درسی مدارس و عدم توجه به نیازهای دانش‌آموزان در برنامه درسی از عوامل عدم استقبال دانش‌آموزان دوره متوسطه از مدرسه محسوب می‌شود (اکرمی، ۱۳۸۴). بیان فر، ملکی، دلاور و سیف (۱۳۹۰) و بلچفرد، بست، براون و ویستر (۲۰۰۹) نیز به عواملی همچون روزآمد نبودن کتاب‌های درسی، عدم توجه به اصول برنامه‌ریزی درسی، نظام‌مند نبودن ساختار آموزش و پرورش، فضای فیزیکی مدارس، عدم توجه به تفاوت‌ها، علایق و استعدادها، تکالیف درسی ناخوشایند و ضعیف و عدم توجه به تحولات و نوآوری را از زمینه‌های بی‌انگیزگی دانش‌آموزان متوسطه عنوان کرده‌اند.

یکی از مشکلات شایع نظام‌های آموزشی در بسیاری از کشورهای جهان، پدیده افت تحصیلی است. این مشکل از دیرباز گریبان‌گیر نظام آموزشی کشور ما نیز بوده است. کاهش ضایعات ناشی از افت تحصیلی و خسارت‌های سنگین اقتصادی و فرهنگی حاصل از آن مستلزم تحقیقات و پژوهش‌های گسترده‌ای در این زمینه است. برای پیدا کردن علل یک مشکل به‌ویژه مشکلات انسانی و اجتماعی تنها نمی‌توان به یک علت بسنده کرد زیرا پدیده‌های اجتماعی همانند یک زنجیره با یکدیگر پیوند دارند و در به وجود آمدن یک مشکل دخیل هستند. بنابراین برای یافتن علل افت تحصیلی باید مسائل گوناگون مورد توجه قرار گیرد (بیابان‌گرد، ۱۳۷۸).

روش‌های تدریس و یادگیری متداول در آموزش و پرورش به‌جای استفاده از تمام استعدادهای و هدایت این توانایی‌های بالقوه دانش‌آموزان برای تحقیق و تفحص، جستجو کردن، مشاهده کردن، تجربه کردن و آزمایش کردن و تجزیه و تحلیل امور درباره پدیده‌ها که می‌توانند تمام استعدادهای دانش‌آموزان را پرورش دهند تنها به روش مقطعی و بیان لفظی مطالب اکتفا می‌کنند. نادیده گرفتن این امور و تأکید بیش‌ازحدی که بر روش‌های غیرفعال می‌شود ذوق و خلاقیت و ابتکار دانش‌آموزان را از بین می‌برد و آن‌ها را افرادی منفعل و بی‌علاقه به تحصیل بار می‌آورد که نتیجه آن به‌صورت افت تحصیلی بروز می‌کند. فقر و محرومیت اقتصادی، شرایط و عوامل فرهنگی و اجتماعی و محرومیت‌های محلی و جغرافیایی و توزیع نامناسب امکانات آموزشی هر یک می‌توانند از عوامل دیگر افت تحصیلی باشند. آمارهای به‌دست‌آمده از تحقیقات در مدارس کشور نشان‌دهنده آن است که افت تحصیلی به‌صورت مردودی، ترک تحصیل زودرس و یا به‌صورت‌های دیگر، مقدار زیادی از منابع مالی و استعدادهای انسان و جامعه را تلف کرده و آثار سوئی را به‌جا می‌گذارد (گلشن فومنی، ۱۳۷۶).

روش پژوهش

روش تحقیق در پژوهش حاضر، به شیوه کتابخانه‌ای و از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد که با استفاده از پژوهش‌ها و نظریات پیشین، یک پدیده مهم اجتماعی بررسی شده و راهکارهای خاصی برای حل آن پیشنهاد گردیده است.

ویژگی‌های شخصیتی دانش آموزان و افت تحصیلی

هلند و نیکولز (۱۹۶۴) دریافتند که دانش‌آموزانی که ترک تحصیل کرده بودند از لحاظ ویژگی‌های شخصیتی افرادی غیرمسئول و وابسته بودند و تحمل ابهام کمتری داشته و نظرگاهی پیچیده داشتند. در مقابل آن‌هایی که تحصیلات را به اتمام رساندند افرادی مسئول و غیر وابسته بودند، نظرگاهی ساده داشته و در مقابل ابهام تحمل بیشتری از خود نشان می‌دادند. التون و روز (۱۹۶۷) با استفاده از ترکیبی از یک پرسشنامه شخصیتی و نمره ترکیبی آزمون دانشکده آمریکائی (ACT) تفاوتی شخصیتی را میان دانش‌آموزانی که در دبیرستان باقی ماندند و آن‌هایی که دبیرستان را ترک گفتند مشاهده کردند. تفاوت‌ها برحسب ابعاد شخصیتی شرح داده شدند. دانش‌آموزانی که در دبیرستان باقی ماندند در مقایسه با آن‌هایی که دبیرستان را ترک کردند علاقه‌مند به موضوعات عملی، تکالیف نوشتاری و ناتوان در شورش علیه سرزنش خانواده، مدرسه، کلیسا یا ایالت، بی‌علاقه به بازدارنده شناخته شدند. دانش‌آموزان در معرض افت تحصیلی علاقه کمی را نسبت به معلمان و کارکنان مدرسه احساس می‌کنند، در نتیجه دانش‌آموز با احتمال افت تحصیلی می‌تواند نسبت به دانش‌آموز با مشکل یادگیری، بیشتر قربانی فقدان درک و فهم شود. مثالی از این مورد زمانی است که تجارب فرهنگی دانش‌آموزان با هنجارهای مدرسه تضاد پیدا می‌کند. در خصوص ویژگی‌های شخصیتی، عواملی همچون ضعف سلامت، فقدان عزت‌نفس و ازدواج زود هنگام به‌وضوح با ترک زودرس مدرسه مربوط می‌باشند. گرومن (۱۹۸۰) اظهار داشت که احساس کهنتری سال‌ها گریبان‌گیر افرادی خواهد شد که افت تحصیلی داشته‌اند و اینکه زمانی تصمیم به ترک مدرسه گرفته می‌شود که دانش‌آموزان دیگر نمی‌توانند با محیط مدرسه‌ای که آن‌ها را بیگانه نموده انطباق پیدا کنند.

کیفیت موسسه یا آموزشگاه، ترکیب دانش آموز و افت تحصیلی

از آنجاکه نوع موسسه تقریباً با کیفیت آن همبستگی دارد عجیب نیست که کیفیت موسسه نیز بر حضور و باقی ماندن دانش آموزان در آموزشگاه تأثیر داشته باشد (آستین، ۱۹۷۱).

لین، سنترا و راک (۱۹۷۰) با تمرکز بر اجزاء ویژه کیفیت دانشکده دریافتند که مؤسساتی با درآمد سرانه بیشتر برای هر دانش آموز، دارای دانش آموزانی با پیشرفت بیشتری می باشند از آنجاکه عملکرد و افت تحصیلی مستقیماً در ارتباطاند، می توان حدس زد که ویژگی های موسسه ای با میزان های متفاوت از افت تحصیلی مربوطاند. با این وجود مسئله کیفیت موسسه پیچیده تر از آن است که از مقایسه های ساده بین مؤسسات با کیفیت متفاوت انتظار می رود. مقایسه های ساده گرایش به سرپوش گذاردن بر این واقعیت دارند که تعاملی مهم بین کیفیت موسسه، ترکیب دانش آموز و عملکرد فردی و بنابراین پایداری در موسسه وجود دارد. این اثرات متقابل می توانند بر حسب اثر «قورباغه - برکه» (Frog - Pond) و اثر «پایگاه اجتماعی» مؤسسات تبیین شود. اثر (قورباغه - برکه) عبارتی است که اولین بار توسط دیویس (۱۹۶۶) و بعدها توسط اس. تی. جون برای مدارس ابتدایی به کار رفت و توسط نلسون (۱۹۷۲) و می یر (۱۹۷۰) برای دبیرستان ها به کار رفت. این اثر در این مورد به بحث می پردازد که رابطه مستقیمی بین توانایی دانش آموز یک موسسه و انتظاراتی که از آن ها می رود وجود دارد. اصطلاح (قورباغه - برکه) به این معنی است که هر چه سطح استعداد همسالان فرد بالاتر باشد، انتظارات فرد پایین تر و احتمال افت تحصیلی بیشتر خواهد بود. از این دیدگاه به تنهایی می توان استنباط نمود که مؤسساتی با کیفیت بالاتر که گرایش به داشتن دانش آموزانی با استعدادتر دارند، ممکن است همچنین از میزان افت تحصیلی بیشتری نسبت به مؤسسات با کیفیت پایین تر برخوردار شوند. اثر کیفیت موسسه بر حضور دانش آموز اثر «پایگاه اجتماعی» موسسه آموزشی نامیده می شود (نلسون، ۱۹۷۲؛ می یر، ۱۹۷۰). به طور خلاصه اثر پایگاه اجتماعی به این نکته می پردازد که هر چه متوسط ترکیب پایگاه اجتماعی موسسه بالاتر باشد، ارزش دریافت شده آن آموزش توسط افراد درون آن موسسه بیشتر خواهد بود. از آنجاکه مؤسسات با کیفیت بالاتر تمایل به داشتن دانش آموزانی دارند که متوسط پایگاه اجتماعی بالاتر داشته باشند، در نتیجه، از تئوری عمومی هزینه - سود (Cost - Benefit) نتیجه می شود که میزان های افت تحصیلی در مؤسسات با کیفیت بالاتر پایین تر خواهد بود.

در نتیجه یکی از مهم ترین مسائل و مشکلات نظام های آموزشی، موضوع افت تحصیلی است زیرا هر ساله از این طریق تعداد زیادی از منابع و استعداد های بالقوه انسانی و اقتصادی تلف شده و آثار شوم و ناگواری در زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی بر جای می گذارد (رئوفی و همکاران، ۱۳۸۶). منظور از افت تحصیلی در این پژوهش نزول از یک سطح بالاتر به سطح پایین تر در تحصیل و آموزش است؛ به عبارت دیگر زمانی که معدل دانش آموز افت می کند و نمرات دارای ریزش می باشند می توان گفت دانش آموز دارای افت تحصیلی است.

علل و عوامل افت تحصیلی

۱- عوامل فردی

عوامل فردی مربوط به شخص دانش آموز و ویژگی های عمدتاً ذاتی و محیطی او هستند که شامل موارد زیر می باشند:

- **هوش:** بدون شک یکی از عوامل مهم در افت تحصیلی، کمبود هوش است اما مطالعات مختلف نشان داده است که درصد بسیار اندکی از موارد افت تحصیلی به علت ناتوانی ذهنی و عدم کشش فرد است. امروزه دیگر اهمیتی را که در گذشته به هوش داده می شد، مطرح نمی کنند زیرا گفته می شود که هر شخص با نردبان صفات شخصیتی خود راه پیشرفت و تکامل را طی می کند و آنچه مهم است صفاتی چون تحمل و بردباری، داشتن پشتکار، اعتماد به نفس و نهراسیدن از شکست می باشد.
- **انگیزه:** معلمان عقیده دارند که دانش آموزان دارای انگیزش، حتی اگر از پیشرفت اندکی برخوردار باشند در محدوده توانایی خود عمل می کنند. بنابراین تلاش برای افزایش انگیزش تحصیلی از اهمیت بسزایی برخوردار است. در مورد تأثیر انگیزه بر پیشرفت تحصیلی و یادگیری، پژوهش های زیادی انجام گرفته است.
- آلروگلو و والبرگ (۱۹۷۹) ضریب همبستگی بین اندازه های انگیزش و پیشرفت تحصیلی حاصل از پژوهش های انجام شده در مورد ۶۳۷۰۰۰ دانش آموز کلاس اول تا کلاس دوازده را بررسی کرده و نشان داده اند که میانگین ضرایب همبستگی موجود برابر با ۳۴٪ است (بیابانگرد، ۱۳۷۸). وجود این نوع رابطه بین متغیرهای انگیزش و پیشرفت تحصیلی نشان دهنده آن است که انگیزش بر یادگیری تأثیر مثبت و مستقیم دارد؛ یعنی انگیزش زیاد به یادگیری زیاد و انگیزش کم به یادگیری کم منجر می گردد.

▪ **عزت نفس:** دانش آموزی که دائماً در مدرسه موفقیت کسب می‌کند باید تأیید مدرسه و معلمان را به خود تعمیم دهد و یک مفهوم کلی مثبت درباره خودش به‌عنوان یادگیرنده ایجاد کند (بلوم، ۱۳۶۳). مطالعات انجام‌شده بیانگر رابطه بین عزت‌نفس تحصیلی و پیشرفت تحصیلی است. هر فرد فعالیت‌هایی را که با موفقیت انجام داده است و یا می‌تواند انجام دهد، دوست دارد. اگر شخص بر این باور باشد که در گذشته تکالیف مشابهی را با موفقیت انجام داده است احتمالاً با تکالیف بعدی با نوعی عاطفه مثبت برخورد خواهد کرد و بالعکس.

۲- عوامل آموزشی

دسته دیگر از عوامل افت تحصیلی، عوامل مربوط به مدرسه و معلم هستند که در قالب موارد زیر مطرح می‌شوند:

- **روابط معلم و دانش آموز:** اولین هدف معلم باید برقرار کردن رابطه‌ای دوستانه و حمایت‌کننده با دانش‌آموزان باشد. محققان علوم رفتاری بیان می‌کنند که به دانش‌آموزان نشان دهید که به آن‌ها علاقه دارید تا آن‌ها بتوانند به شما اعتماد پیدا کنند و در صورت نیاز برای هر کمکی به شما رجوع کنند. زیرا امروزه، افزایش رقابت و تغییرات بسیار سریع در محیط‌های مختلف، امری اجتناب‌ناپذیر شده است (سابا، ۲۰۰۷).
- **شرایط و امکانات مطلوب تحصیلی:** عدم امکانات و تسهیلات مطلوب آموزشی یکی از عوامل مؤثر درافت تحصیلی دانش‌آموزان است. دانش‌آموزانی که در حد توانایی خود موفقیت کسب نمی‌کنند نه‌تنها شامل افراد کم‌کار یا دیرفهم می‌شوند بلکه گاهی شامل افراد زرنگی می‌شوند که ممکن است در زمینه خاصی از برنامه درسی، مشکلات یادگیری بخصوصی داشته باشند یا ممکن است به دلیل ناتوانی مدرسه، در تطبیق خود با افرادی که دارای سوابق فرهنگی و اجتماعی مختلف هستند، ناتوان تلقی شوند (کولین و همکاران، ۱۳۷۵).
- باید از جهات مختلف به مدرسه توجه شود و با ترتیب دوره‌های آموزشی و دوره‌های ارزیابی عملکرد، سطح بهبود و پیشرفت را کاملاً مشخص نمود تا بتوان در راستای اهداف آموزشی حرکت نمود.

۳- عوامل خانوادگی

خانواده اولین مکانی است که کودک در آن زندگی می‌نماید و تربیت می‌گردد. خانواده به‌عنوان اولین نهاد اجتماعی می‌تواند نقش بارزی در پیشرفت تحصیلی داشته باشد. عمده‌ترین عوامل خانوادگی مؤثر در پیشرفت تحصیلی از این قرار می‌باشد:

- **شرایط عاطفی خانواده:** به جرأت می توان گفت که مهم ترین عامل اثرگذار در شکل گیری نگرش دانش آموزان نسبت به تحصیل، خانواده است. دانش آموزی که در خانواده با پدر و مادر درگیر است، برای نشان دادن مخالفت خود با آنها ناخودآگاه سعی می کند برخلاف میل آنها رفتار کند. پسر نوجوانی عقیده داشت که درس خواندن مال دخترها است. این نوع تفکر می تواند در درس نوجوان اثر نامطلوب بگذارد (معمدی، ۱۳۷۳).
- **شرایط اجتماعی و اقتصادی:** در خانواده های طبقات پایین، دانش آموزان شروع به تحصیلاتی ناشناخته می کنند، به امتحاناتی دشوار می اندیشند با متونی مواجه می شوند که آنها را مشکل می پندارند درحالی که دانش آموزان متعلق به طبقات اجتماعی اقتصادی بالاتر با آرامش درباره آنها صحبت می کنند (لوگال، ۱۳۷۴) کودکان طبقات بالا و متوسط در خانواده های خود آموزش می بینند تا به موضوعها و موقعیت های مرتبط با مدرسه مثلاً انجام آزمون هوشی، دادن امتحان و ... به طور مثبتی پاسخ دهند. در صورتی که کودکان طبقه پایین چنین آموزشی نمی بینند که تمام سعی خود را بکنند. همچنین آنان با این اندیشه بزرگ نمی شوند که اگر قرار است در زندگی موفق شوند باید در مدرسه خوب کار کنند (زارع، ۱۳۷۴).
- **تحصیلات و سطح سواد در خانواده:** محققان نیز بیان کرده اند که بین عملکرد تحصیلی دانش آموزانی که دارای والدین باسواد هستند و دانش آموزانی که والدین بی سواد دارند، تفاوت معنی داری وجود دارد. به این معنا که سواد والدین در پیشرفت تحصیلی فرزندان اثرات مثبتی دارد (مجبی، ۱۳۷۳).

بحث و نتیجه گیری

کاهش انگیزه تحصیلی یکی از دشواری‌های پیش روی نظام آموزش متوسطه است. میلر و بریکمن (۲۰۰۴) بر اساس نظریه شناختی اجتماعی بندورا، انگیزه تحصیلی را برخاسته از زمینه‌های اجتماعی و ویژگی‌های فرهنگی، حمایت‌های آموزشی، نحوه تعیین اهداف، شیوه تحلیل اهداف به هدف‌های خردتر، اقدام‌ها، تکالیف و رضایت حاصل از انجام تکالیف می‌دانند. بر این اساس خط سیر پژوهش‌های مربوط به این موضوع در دهه‌های اخیر به فراتر از عوامل فردی توجه داشته است و عوامل متعددی از درون نظام آموزشی و نظام وسیع اجتماعی را در نظر گرفته است.

بر اساس پژوهش‌های انجام گرفته، خانواده مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان است. قبل از نظام رسمی مدرسه، خانواده تنها نهاد تربیتی بوده است. ولی با شکل‌گیری نظام رسمی آموزش و پرورش این وظیفه مهم بر دوش نهاد خانواده و مدرسه گذاشته شد. تعامل این دو نهاد در طی سالیان با چالش‌های زیادی همراه بوده است. از یک سو نظام رسمی مدرسه و مربیان تربیتی در مواقعی در صلاحیت و مسئولیت دادن به والدین و خانواده دچار تردید شده و از سویی دیگر در دهه‌های اخیر افرادی مانند ایوان ایلچ با طرح ایده «مدرسه زدایی از جامعه» نگرانی‌های خود را از خلأهای تربیتی موجود در مدارس بیان کرده‌اند و از همین رو ایده «آموزش از خانه» با اقبال بیشتر مواجه شده است (مهرمحمدی، ۱۳۹۱). با وجود این، در جوامع امروزی وظیفه دشوار تربیت را باید با همراهی دو نهاد خانواده و مدرسه و بسط مشارکت بین این دو پیش برد و نمی‌توان نظام آموزشی را بدون تأثیرات متقابل خانواده و مدرسه متصور شد.

پژوهش‌های قبلی مانند؛ بحرانی (۱۳۸۹)، رشید و همکاران (۱۳۹۱)، دمرز و پلتیر (۲۰۰۶)، ترن (۲۰۱۳) نشان داده‌اند که مسائلی همچون عدم نظارت والدین بر تحصیل فرزندان، پایین بودن تحصیلات والدین، رفتارهای مستبدانه والدین، تعارضات و جدایی پدر و مادر، فضای روانی و عاطفی خانواده، نگرش والدین به تحصیل، پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده، نبود حمایت‌های والدین و عدم مشارکت والدین در امور تحصیلی در کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه نقش دارند. با توجه به نظریه بریکمن و میلر (۲۰۰۴) خانواده هم در نقش به وجود آورنده ارزش‌ها در نوجوانان و در نقش پشتیبان و فراهم آورنده زمینه تحقق آرزوها و اهداف که فرد برای خود شکل داده است، می‌تواند در انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان اثرگذار باشد.

افت تحصیلی یکی از دغدغه‌های مهم دست‌اندرکاران نظام آموزش و پرورش و خانواده‌ها می‌باشد زیرا علاوه بر تحمیل هزینه‌های مختلف و آثار سوء اقتصادی، تأثیری ناگوار بر سلامت روانی دانش‌آموز داشته و زمینه نگرانی خانواده‌ها را فراهم می‌سازد. هر ساله عده زیادی از دانش‌آموزان در کشورهای مختلف جهان با این پدیده (افت تحصیلی) مواجه‌اند. در این زمینه ابتدا باید برنامه‌ریزی‌های کلان، دقیق و هدفمندی صورت گیرد زیرا قصور و کوتاهی نظام آموزشی در برقراری هدف‌ها و برنامه‌هایی که با نیازهای رشد و تکامل فرد و علائق و انگیزه‌های او مناسب و هماهنگ باشد روی جریان تعلیم و تربیت تأثیر نامناسبی می‌گذارد و موجبات افت تحصیلی را فراهم می‌نماید. درراه تحقق این برنامه، باید توجه دقیقی به علائق و استعدادهای دانش‌آموزان صورت گرفته و این استعدادها در مسیر درست شکوفایی خود قرار گیرد. زیرا عدم توجه به نیازها و استعدادهای دانش‌آموزان، علاقه و انگیزه آنان را برای آموختن از بین برده و این عدم علاقه بازتاب نامطلوبی بر نتایج کار داشته، میزان افت تحصیلی را زیاد می‌کند.

شناخت علل فردی، اجتماعی از یک طرف و علل ساختاری و آموزشی نظام تعلیم و تربیت از طرف دیگر مسائل را پیچیده‌تر کرده است. بدین منظور برای کاهش افت تحصیلی می‌توان از تغییر و نوآوری آموزش در عرصه تربیت هنر، نظام ارزشیابی، روش‌های تدریس، مشارکت اولیاء و سبک‌های مدیریت مدارس استفاده کرد.

در این راستا برای برانگیختن و حفظ توجه و علاقه به یادگیری در دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود که:

- معلمین گرامی به دانش‌آموزان خود نشان دهید که به آن‌ها علاقه دارید و آن‌ها به کلاس شما «تعلق» دارند، اسامی آنان را یاد بگیرید.
- همکاری میان دانش‌آموزان را با استفاده از انواع شوراهای دانش‌آموزی (تحصیلی، بهداشتی) تشویق کنید.
- در صورت لزوم در شیوه کاری خود تغییر دهید و میان ساعات تدریس طولانی و سخت، فرصت استراحت کوتاهی مثلاً یک حرکت ورزشی ساده را فراهم کنید.
- برای تشویق روح همکاری، جلساتی برای در میان گذاشتن مسائل تشکیل دهید.
- ارزش یادگیری را به دانش‌آموزان گوشزد کنید و محدودیت‌ها و زیان‌های عدم یادگیری را یادآور شوید. تأثیر مشوق‌ها در انگیزه: مشوق عاملی است که دستیابی به آن، انگیزه‌های افراد را ارضا می‌نماید. برای دانش‌آموزان نمره خوب و رسیدن

- به پاسخ صحیح یک مسئله هر دو مشوق به حساب می‌آیند. در واقع مشوق‌ها همان تقویت‌کننده‌های مثبت بوده و عاملی هستند که افراد برای دستیابی به آن کوشش می‌نمایند.
- معلمان از ارائه مطالب کسل‌کننده و استفاده از روش‌های یکنواخت تا حد امکان خودداری کرده و تنوع در شیوه تدریس را رعایت کنند و از متکلم وحده بودن پرهیز نمایند.
 - میزان توجه و دقت شاگردان به معنی دار بودن مطالب، تازگی، پیچیدگی و سادگی مطالب نسبت مستقیم دارد، بنابراین، این امر همراه با تغییر در رفتار معلم حین درس توجه و دقت دانش‌آموزان را افزایش خواهد داد.
 - استفاده از تشویق‌های کلامی مانند عالی، مرحبا، احسنت پس از عملکرد درست شاگردان سبب افزایش و تقویت یادگیری می‌گردد.
 - والدین و معلمان از نمرات دانش‌آموزان تنها به‌عنوان وسیله‌ای برای دادن بازخورد و توجه هرچه بیشتر آنان به نقاط ضعف و قوت خود و میزان یادگیری ایشان استفاده کنند، نه به‌عنوان وسیله‌ای برای تنبیه.
 - معلمان مطالب آموزشی به‌صورت متوالی از ساده به مشکل ارائه دهند تا در ابتدا شاگردان در یادگیری مطالب ساده موفقیت به دست آورند و انگیزه آن‌ها در کسب یادگیری‌های بعدی افزایش یابد.
 - معلمان از ایجاد رقابت و هم‌چشمی در بین دانش‌آموزان، خودداری ورزند.
 - معلمان با استفاده از مثال‌ها و اصطلاحات آشنا و ساده، زمینه افزایش سرعت یادگیری را ایجاد کنند.
 - استفاده از بحث‌های گروهی، بازی‌های آموزشی، ایفای نقش، مراجعه به کتابخانه و جمع‌آوری اطلاعات و آگاهی از میزان پیشرفت خود سبب افزایش علاقه و توجه در دانش‌آموزان می‌گردد.
- در انتها یادآوری این نکته مهم به نظر می‌رسد که ایجاد فضای آزاد یادگیری بدون احساس ترس و اضطراب از عدم موفقیت و شکست، تشویق دانش‌آموزان به اظهار عقاید و اندیشه‌های خود و در نتیجه افزایش حس مسئولیت و قبول توانایی‌ها و شایستگی‌های خود از امور بسیار مهم در فراگیری سریع‌تر و مناسب‌تر است.

منابع

- اکرمی، کاظم (۱۳۸۴). نقد و بررسی اجمالی کمبودهای کتاب‌های درسی از منظر نیازها و ضرورت‌ها، در کتاب قلمرو برنامه درسی، تهران: سمت.
- بحرانی، محمود (۱۳۸۹). مطالعه انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه استان فارس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- بلوم، اس (۱۳۶۳). ویژگی‌های آدمی و یادگیری آموزشی: ترجمه علی‌اکبر سیف، تهران: مرکز نشر.
- بیان‌فر، فاطمه، ملکی، حسن، دلاور، علی و سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۰). تبیین اثر برنامه درسی پنهان مدارس بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره راهنمایی به‌منظور ارائه مدل، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی.
- بیابان‌گرد، اسماعیل (۱۳۷۲). روش‌های افزایش عزت‌نفس در کودکان و نوجوانان. چاپ اول. تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.
- بیابان‌گرد، اسماعیل (۱۳۷۸). روش‌های پیشگیری از افت تحصیلی. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- رشید خسرو، ذاکری علیرضا، سلحشوری، احمد و کردنوقایی، رسول (۱۳۹۱). انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه در رابطه با عوامل محیطی، فصلنامه فناوری آموزش.
- رئوفی، محمدباقر؛ صداقت، کامران؛ حنائی، جلال؛ خدادادی، خداداد؛ نظری، مهدی؛ پوزش، شهین دخت و عسگری، علیرضا (۱۳۸۶). عوامل فردی-خانوادگی مؤثر بر اکتان تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تبریز، مجله پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز.
- زارع، محمدقاسم (۱۳۷۴). بررسی پاره‌ای از عوامل فردی، خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی مؤثر در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان راهنمایی استان کهگیلویه و بویر احمد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- عرفانی، نصر اله (۱۳۹۶). نقش واسطه‌ای انگیزش یادگیری در پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی بر اساس راهبردهای شناختی و فراشناختی دانش‌آموزان، مجله مطالعات روانشناسی تربیتی.

- کولین، جی. اسمیت و لاسمیت، روبرت (۱۳۷۵). مدیریت مؤثر در کلاس درس. ترجمه زهرا صباغیان، تهران: مؤسسه نشر وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
- لوگال، آندره (۱۳۷۴). شکست های تحصیلی. ترجمه محمدرضا شجاع رضوی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- محبی، حمیدرضا (۱۳۷۳). رابطه بین سواد والدین و عملکرد تحصیلی دانش آموزان پنجم ابتدایی کرج. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم.
- معتمدی، زهرا (۱۳۷۳). رفتار با نوجوانان. تهران: انتشارات لک لک.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۱). فرهنگ خانواده: مبنای مغفول در سازمان‌دهی تعاملات بین خانه و مدرسه، فصلنامه راهبرد فرهنگ.

- Abeysekera, L. & Dawson, P. (2015). Motivation and cognitive load in the flipped classroom: definition, rationale and a call for research. *Higher Education Research & Development*, 34(1): 1-14.
- Astin, A. (1971). *Predicting academic Performance in college*. New York: Free Press.
- Bandura, A. (2002). Environmental sustainability by sociocognitive deceleration
- Blatchford, P., Bassett, P., Brown, P. and Webster, R (2009). The effect of support staff on pupil engagement and individual attention, *British educational research Journal*.35 (5): 661-686.
- Bryan, R. R., Glynn, S. M., & Kittleson, J. M. (2011). Motivation, achievement, and advanced placement intent of high school students learning science. *Science Education*, 95(6), 1049-1065
- Davis, J. A. (1966). The campus as a frog-pond. *American Journal of sociology*, 72, 17-31.
- Elton, C. F. & Rose, H. A. (1967) Personality characteristics of students who transfer out of engineering. *Personal and Guidance Journal*, 46: 911-915.
- Fan, W., & Wolters, C. A. (2014). School motivation and high school dropout: The mediating role of educational expectation. *British Journal of Educational Psychology*, 84(1), 22-39.

- Gambrell, L. B. (2011). Seven rules of engagement: What's most important to know about motivation to Read. *The Reading Teacher*, 65(3): 172-178.
- Hardré, P. L., & Licuanen, B. (2010). Motivational characteristics of native and non-native students in rural, public high schools. *Journal of American Indian Education*, 49(3): 41-64
- Hardré, P. L., Crowson, H. M., DeBacker, T., & White, D. (2007). Predicting the academic motivation of rural high school students. *Journal of Experimental Education*, 75(4): 247-269.
- Holland, J, L, & Nichols, R, G. (1964) Explanations of a theory of vocational choice : III. A longitudinal study of change in major field of study personal and Guidance. *Journal, Psychology*, 43: 235-242.
- Legault, L., Green-Demers, I & Pelletier, L (2006). Why Do High School Students Lack Motivation in the Classroom? Toward an Understanding of Academic Amotivation and the Role of Social Support. *Journal of Educational Psychology*, 93(3): 567-583.
- Mayer, J. (1970). High school effects on college intention. *American Journal of Sociology* 75, 59-70.
- Miller, R.B and Brickman, S.J (2004). A Model of Future-Oriented Motivation and Self-Regulation. *Educational Psychology Review*, 16(1): 9- 33.
- Nelson, J, (1972). High school context and college plans: The impact of social Structure on aspiration. *American sociological Review*, 37, 143-148.
- Rock, D., Centra, J., & Linn, R. Relationships between college characteristics and student achievement. *American Educational Research Journal*, 1970, 7, 109-121.
- Schunk, D., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. (2008). *Motivation in education: Theory, research and applications* (3rd ed.). Upper Saddle River: Pearson.
- Szabo, E., Auer-Rizzi, W., & Elangovan, A. R. (2007). Why don't I trust you now? An attributional approach to erosion of trust. *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 22, No. 1.
- Tran, N. T (2013). Factors associated with low educational motivation among ethnic minority students in Vietnam. *Journal of Asia Pacific Studies*, 12(4): 123-136.

- Wang, M. T., & Eccles, J. S. (2012). Social support matters: Longitudinal effects of social support on three dimensions of school engagement from middle to high school. *Child development*, 83(3): 877-895

مجله پیشرفت‌های رفتارهای نوین در علوم رفتاری

Abstract

Human forces and their education are the axis of development of the country in different fields, and academic motivation is the driving engine of learning in humans. For changing the behavior of learners, the factors related to motivation and their effect must be identified. In contrast, academic failure is one of the major problems of educational systems in the world today, and each year, large amounts of financial resources and human, educational and educational forces are dedicated to this problem. The present study, conducted through a library-based review, aimed at providing suggestions for stimulating and maintaining interest in learning of students, besides investigating the causes and factors that can affect students' academic failure.

Keywords: academic motivation, academic failure, students